

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра садово-паркового та лісового господарства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри
садово-паркового та лісового
господарства

«_____» _____ 2019 р.

_____ (Г.І. Мельник)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВБС 1..9 «СВІТОВІ ЛІСОВІ РЕСУРСИ»

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Спеціальність _____ 205 “Лісове господарство” _____
(шифр і назва напрямку підготовки)

Факультет: Агротехнологій та природокористування

2019-2020 навчальний рік

Робоча програма з «Світові лісові ресурси» для студентів за спеціальністю «Лісове господарство».

Розробники: к.б.н., доцент Мельник Т.І.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри садово-паркового та лісового господарства.

Протокол № ____ від _____ 20__ року

Завідувач кафедри

_____ (підпис)

(Мельник Т.І.)
(прізвище та ініціали)

Погоджено:

Декан факультету агротехнологій
та природокористування

_____ (Коваленко І.М.)

Декан факультету агротехнологій
та природокористування

_____ (Коваленко І.М.)

Методист методичного відділу

_____ (_____)

Зареєстровано в електронній базі: дата _____ 201_ р.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

| Найменування показників | Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень | Характеристика навчальної дисципліни | | |
|--|--|--------------------------------------|-----------------------|-----|
| | | денна форма навчання | заочна форма навчання | |
| Кількість кредитів – 3,5 | Галузь знань 20 «Аграрні науки та продовольство» | За вибором | | |
| | Спеціальність 205 «Лісове господарство» | | | |
| Модулів – 2 | | Рік підготовки: | | |
| Змістових модулів – 2 | | 2019-2020-й | | |
| | | Курс | | |
| Загальна кількість годин – 105 | | 1-й | | 1-й |
| | | Семестр | | |
| Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи студента – | | 1-й | | 1-й |
| | Лекції | | | |
| | 14 год. | 6 год. | | |
| | Практичні | | | |
| | 16 год. | 6 год. | | |
| | Лабораторні | | | |
| | Самостійна робота | | | |
| | 75 год. | 93 год. | | |
| Індивідуальні завдання: | | | | |
| Вид контролю: | | | | |
| Залік | залік | | | |

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%):

для денної форми навчання – 28,6/71,4 (30/75)

для заочної форми навчання – 9,5/90,5 (12/93)

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Предмет дисципліни. Розвиток, поширення та специфіка організації лісового господарства залежать, насамперед, від природно-кліматичних умов. Крім того глобальні кліматичні зміни вимагають комплексного підходу щодо вирішення лісвничих проблем. Тому актуальності набувають знання про поширення та особливості організації лісового господарства у різних географічних регіонах. Варто відзначити, що ліси сьогодні виконують різноманітні функції і тому важливо належну увагу приділити не тільки використанню деревини, як основного продукту, але і інших користностей лісу. Зокрема важливе значення має соціальна та екологічна складові: середовищевірна та киснетвірна здатність лісу, депонування вуглецю, рекреаційна роль, ґрунто та водо-охоронна роль, функція збереження біорізноманіття, сфера працевлаштування населення тощо.

Метою дисципліни є формування знань про ліси, як географічне явище, їх біосферну роль, поширення у світі, видове різноманіття, біологічну продуктивність та диференційоване ведення лісового господарства.

Завданням дисципліни є формування умінь аналізувати причини різноманіття лісового покриву, його біопродуктивності, екосферних функцій та застосовувати практичні заходи щодо їх оптимізації.

Компетентності, на формування яких спрямована дисципліна.

У результаті засвоєння матеріалу програми студент повинен знати:

- фактори, що впливають на поширення лісів, їх породний склад і продуктивність;
 - географічні закономірності поширення лісової рослинності в світі, зонально-географічні типи лісів, висотну поясисть гірських систем;
 - зонально-географічні особливості лісів Європи, Азії, Північної Америки та південних материків;
 - лісівничо-географічні особливості рослинності лісів країн розвинутого лісового господарства;
 - особливості ведення лісового господарства у розвинутих країнах світу.
- вміти:
- аналізувати поширення лісів, лісоутворювальних порід під впливом природних і антропогенних чинників;
 - оцінювати роль господарської діяльності у збереженні і зміні лісового покриву та його якісних характеристик;
 - вибирати шляхи оптимізації поліфункціональних властивостей лісу.

Для вивчення дисципліни "Світові лісові ресурси" студенти повинні оволодіти знаннями із таких дисциплін, як фізіологія рослин, екологія, ґрунтознавство, ботаніка, дендрологія, лісова метеорологія, лісова селекція та генетика, зоологія, геоінформаційні системи, лісова таксація, лісовпорядкування, лісоуправління тощо.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

(затверджено Державною установою «Науково-методичний центр інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта» МОН України за галуззю знань 0901 «Сільське господарство і лісівництво» з напрямку підготовки 6.090103 «Лісове і садово-паркове господарство», 17 грудня 2015 року)

Змістовний модуль 1

Ліси як компонент біосфери землі

Тема 1. Ліс як компонент біосфери Землі

Роль лісів у природних процесах на Землі. Природні і антропогенні чинники, що впливають на поширення лісів, їх породний склад. Значення Конвенції ООН «Про біорізноманіття» (Ріо, 1992).

Тема 2. Географічні закономірності поширення лісів світу

Зональні типи лісів. Висотна пояси́сть. Біопродуктивність. Класифікація лісів світу за IUFRO.

Тема 3. Загальна характеристика лісів світу

Структура лісових ресурсів. Аналіз біологічного різноманіття. Санітарний стан і життєздатність лісів. Функціональні особливості лісу: експлуатаційні, захисні, соціально-економічні та екологічні. Правова та організаційна структура лісів.

Змістовний модуль 2

Лісові ресурси різних регіонів земної кулі

Тема 4. Ліси Європи

Лісотундрова смуга. Тайга (північна, середня, південна). Зони мішаних і широколистяних лісів. Лісостеп. Субсередземноморська зона. Ліси і чагарники Середземномор'я. Висотна пояси́сть гір. Особливості ведення у них господарства.

Тема 5. Ліси Азії

Лісотундрова смуга. Тайга (північна, середня, південна). Лісостеп. Східний сектор вологих помірних лісів. Субтропічна рослинність Середземномор'я і східних мусонних субтропіків. Змінно-вологі листопадні і саваннові ліси. Екваторіальні і мангрові ліси. Висотна пояси́сть гір. Особливості ведення у них лісового господарства.

Тема 6. Ліси Північної Америки

Лісотундра. Зони хвойних і широколистяних лісів. Субтропічні ліси східного і західного узбережжя Америки. Тропічні і субекваторіальні ліси Центральної Америки. Гірські ліси Кордільєр і Аппалач. Особливості ведення у них лісового господарства.

Тема 7. Ліси материків південних широт

Південна Америка: амазонська сельва, ліси тропічного, субтропічного і помірної пояси́в. Африка: субтропічні ліси Атласу і півдня материка, вічнозелені ліси Центральної Африки, паркові саваннові ліси. Австралія і Океанія: вологі вічнозелені, саваннові, евкаліптові склерофільні, широколистяні південні ліси. Особливості ведення у них лісового господарства.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

| Назви змістових модулів і тем | Кількість годин | | | | | | | | | | | |
|---|-----------------|-----------|-----------|----|---|-----------|--------------|----------|----------|----|---|-----------|
| | денна форма | | | | | | заочна форма | | | | | |
| | усяго го | усяго | | | | | у т.ч. | | | | | |
| | | л | п | лб | і | с.р | | л | п | лб | і | с.р. |
| ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. КЛАСИФІКАЦІЯ ЛІСОПАРКОВИХ ЛАНДШАФТІВ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІСОПАРКОВИХ НАСАДЖЕНЬ | | | | | | | | | | | | |
| Тема 1. Функціональне призначення лісів зелених зон. | 14 | 2 | 2 | | | 10 | 31 | 2 | 4 | | | 25 |
| Тема 2. Негативний вплив рекреації на лісові насадження. | 6 | 2 | 4 | | | | 4 | 2 | 2 | | | |
| Тема 3. Лісові та лісопаркові ландшафти зелених зон. | 24 | | 4 | | | 20 | 25 | | | | | 25 |
| Всього за модуль 1 | 44 | 4 | 10 | | | 30 | 60 | 4 | 6 | | | 50 |
| ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ І ФОРМУВАННЯ НАСАДЖЕНЬ У ЛІСАХ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ | | | | | | | | | | | | |
| Тема 4. Застосування рубок у насадженнях стиглого віку. | 17 | 2 | | | | 15 | 15 | | | | | 15 |
| Тема 5. Догляд за лісовими насадженнями зелених зон | 17 | 2 | | | | 15 | 15 | 2 | | | | 15 |
| Тема 6. Рубки формування ландшафтів. | 19 | 2 | 2 | | | 15 | 15 | | | | | 13 |
| Тема 7. Особливості рубок формування ландшафтів у насадженнях різного складу. | 2 | 2 | | | | | | | | | | |
| Тема 8. Догляд за узліссями та інші види рубок у лісах зелених зон. | 6 | 2 | 4 | | | | | | | | | |
| Всього за модуль 2 | 61 | 10 | 6 | | | 45 | 47 | 2 | | | | 43 |
| Разом годин | 105 | 14 | 16 | | | 75 | 105 | 6 | 6 | | | 93 |

4.1. Теми та план лекційних занять / денна форма навчання

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|-------|---|-----------------|
| | Змістовний модуль 1. Класифікація лісопаркових ландшафтів та теоретичні основи формування лісопаркових насаджень | |
| 1 | <p>Тема 1. Функціональне призначення лісів зелених зон. План:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вплив приміських лісів на повітряний басейн міста. 2. Функціональне призначення окремих частин приміських лісів. 3. Класичне лісівництво в лісах зелених зон. 4. Рекреаційні об'єкти зеленої зони міста, їх класифікація | 2 |
| 2 | <p>Тема 2. Негативний вплив рекреації на лісові насадження. План:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття про рекреаційне навантаження. 2. Вплив рекреації на лісових тварин. 3. Зміна живого надгрунтового покриву під впливом рекреації. 4. Вплив рекреації на ґрунт. 5. Деградація деревостанів під дією рекреації. 6. Основні заходи щодо підвищення стійкості рекреаційних лісів | 2 |
| | Змістовний модуль 2. Особливості створення і формування насаджень у лісах рекреаційного призначення | |
| 3 | <p>Тема 4. Застосування рубок у насадженнях стиглого віку. План:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття про рубки лісу. Класифікація рубок. 2. Поняття про спосіб головної рубки. 3. Класифікація способів головних рубок. 4. Вибіркові рубки. Загальна характеристика та теоретичне їх обґрунтування. 5. Добровільно-вибіркові рубки. 6. Особливості та відмінні риси поступових рубок. 7. Заходи по сприянню природному поновленню лісу. Очистка місць рубок | 2 |
| 4 | <p>Тема 5. Догляд за лісовими насадженнями зелених зон. План:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні відомості про догляд за лісом. 2. Види рубок догляду, їх конкретні цілі. Методи рубок догляду за лісом. 3. Організаційно-технічні показники, або елементи, рубок догляду. 4. Залежність рубок догляду від складу деревних порід, лісорослинної зони та лісорослинних умов. 5. Техніка та технологія рубок догляду за лісом | 2 |
| 5 | <p>Тема 6. Рубки формування ландшафтів. План:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні положення. 2. Метод рубок формування, його особливості. 3. Якісні показники лісопаркових ландшафтів та прийоми їх поліпшення. 4. Способи рубок формування. 5. Термін проведення та інтенсивність рубок формування ландшафтів. | 2 |

| | | |
|-------------------------|--|-----------|
| 6 | Тема 7. Особливості рубок формування ландшафтів у насадженнях різного породного складу. План: 1. Рубки формування ландшафтів у соснових лісостанах. 2. Рубки формування ландшафтів в ялинових лісостанах. 3. Рубки формування ландшафтів у березових лісостанах. 4. Рубки формування ландшафтів у мішаних хвойно-листяних лісостанах. 5. Формування ландшафтів у дібровах | 2 |
| 7 | Тема 8. Догляд за узліссями та інші види рубок у лісах зелених зон. План: 1. Поняття про узлісся та їх функції. 2. Формування узлісь в лісопаркових частинах лісів зелених зон та лісопарках. 3. Реконструктивні рубки. 4. Поновлювальні, планувальні та санітарні рубки | 2 |
| Разом за семестр | | 14 |

4.1. Теми та план лекційних занять /заочної форми навчання

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|-------------------------|--|-----------------|
| | Змістовний модуль 1. Класифікація лісопаркових ландшафтів та теоретичні основи формування лісопаркових насаджень | |
| 1 | Тема 1. Функціональне призначення лісів зелених зон. План: 1. Вплив приміських лісів на повітряний басейн міста. 2. Функціональне призначення окремих частин приміських лісів. 3. Класичне лісівництво в лісах зелених зон. 4. Рекреаційні об'єкти зеленої зони міста, їх класифікація | 2 |
| 2 | Тема 2. Негативний вплив рекреації на лісові насадження. План: 1. Поняття про рекреаційне навантаження. 2. Вплив рекреації на лісових тварин. 3. Зміна живого надгрунтового покриву під впливом рекреації. 4. Вплив рекреації на ґрунт. 5. Деградація деревостанів під дією рекреації. 6. Основні заходи щодо підвищення стійкості рекреаційних лісів | 2 |
| | Змістовний модуль 2. Особливості створення і формування насаджень у лісах рекреаційного призначення | |
| 4 | Тема 5. Догляд за лісовими насадженнями зелених зон. План: 1. Загальні відомості про догляд за лісом. 2. Види рубок догляду, їх конкретні цілі. Методи рубок догляду за лісом. 3. Організаційно-технічні показники, або елементи, рубок догляду. 4. Залежність рубок догляду від складу деревних порід, лісорослинної зони та лісорослинних умов. 5. Техніка та технологія рубок догляду за лісом | 2 |
| Разом за семестр | | 6 |

4.2. Теми практичних занять / денна форма навчання/

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|-------|---|-----------------|
| | Змістовний модуль 1. Класифікація лісопаркових ландшафтів та теоретичні основи формування лісопаркових насаджень | |
| 1. | Тема 1. Функціональне призначення лісів зелених зон. Лісові культури зелених зон: терміни, поняття, класифікація. | 2 |
| 2. | Тема 2. Негативний вплив рекреації на лісові насадження. Опрацювання класифікацій зелених насаджень та лісопаркових ландшафтів. | 4 |
| 3. | Тема 3. Лісові та лісопаркові ландшафти зелених зон. Розробка та обґрунтування заходів із формування лісових насаджень у лісопаркових та зелених зонах. | 4 |
| | Разом | 10 |
| | Змістовний модуль 2. Особливості створення і формування насаджень у лісах рекреаційного призначення | |
| 4 | Тема 6. Рубки формування ландшафтів. Розробка проекту організації рекреаційної зони у лісових насадженнях лісокультурними методами. | 4 |
| 6 | Тема 8. Догляд за узліссями та інші види рубок у лісах зелених зон. Проектування заходів з благоустрою лісопаркових масивів та місць відпочинку в лісах зелених зон. | 2 |
| | Разом | 6 |
| | Разом за семестр | 16 |

4.2. Теми практичних занять / заочна форма навчання

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|-------|--|-----------------|
| | Змістовний модуль 1. Класифікація лісопаркових ландшафтів та теоретичні основи формування лісопаркових насаджень | |
| 1. | Тема 1. Функціональне призначення лісів зелених зон. Лісові культури зелених зон: терміни, поняття, класифікація. | 2 |
| 2. | Тема 2. Негативний вплив рекреації на лісові насадження. Опрацювання класифікацій зелених насаджень та лісопаркових ландшафтів. | 4 |
| | Разом за семестр | 6 |

4.3. Самостійна робота / денна форми навчання

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|-------|---|-----------------|
| | Змістовний модуль 1. Класифікація лісопаркових ландшафтів та теоретичні основи формування лісопаркових насаджень | |
| 1 | Тема 1. Функціональне призначення лісів зелених зон. | 10 |
| 2 | Тема 3. Лісові та лісопаркові ландшафти зелених зон. | 20 |
| | Разом | 30 |
| | Змістовний модуль 2. Особливості створення і формування насаджень у лісах рекреаційного призначення | |
| | Тема 4. Застосування рубок у насадженнях стиглого віку. | 15 |

| | | |
|-------------------------|---|-----------|
| | Тема 5. Догляд за лісовими насадженнями зелених зон | 15 |
| | Тема 6. Рубки формування ландшафтів. | 15 |
| Разом | | 45 |
| Разом за семестр | | 75 |

4.3. Самостійна робота /заочна форма навчання

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|---|---|-----------------|
| Змістовний модуль 1. Класифікація лісопаркових ландшафтів та теоретичні основи формування лісопаркових насаджень | | |
| 1 | Тема 1. Функціональне призначення лісів зелених зон. | 25 |
| 2 | Тема 3. Лісові та лісопаркові ландшафти зелених зон. | 25 |
| Разом | | 50 |
| Змістовний модуль 2. Особливості створення і формування насаджень у лісах рекреаційного призначення | | |
| | Тема 4. Застосування рубок у насадженнях стиглого віку. | 15 |
| | Тема 5. Догляд за лісовими насадженнями зелених зон | 15 |
| | Тема 6. Рубки формування ландшафтів. | 13 |
| Разом | | 43 |
| Разом за семестр | | 93 |

5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

1. Методи навчання за джерелом знань:

- 1.1. *Словесні*: лекція, робота з книгою (конспектування).
- 1.2. *Практичні*: практична робота.

2. Методи навчання за характером логіки пізнання.

- 2.1. *Аналітичний*

3. Методи навчання за характером та рівнем самостійної розумової діяльності студентів.

- 3.1. *Проблемний* (проблемно-інформаційний)

4. Активні методи навчання - використання технічних засобів навчання, мозкова атака, рішення кросвордів, екскурсії, самооцінка знань, використання навчальних та контролюючих тестів, використання опорних конспектів лекцій.

5. Інтерактивні технології навчання - використання мультимедійних технологій.

6. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

1. Рейтинговий контроль за 100-бальною шкалою оцінювання ECTS
2. Проведення проміжного контролю протягом семестру (проміжна атестація)
3. Полікритеріальна оцінка поточної роботи студентів:
 - рівень знань, продемонстрований на практичних заняттях;
 - активність під час обговорення питань, що винесені на заняття;
 - результати виконання та захисту лабораторних робіт;
 - експрес-контроль під час аудиторних занять;
 - самостійне опрацювання теми в цілому чи окремих питань;
 - написання рефератів;
 - результати тестування;
 - письмові завдання при проведенні контрольних робіт.

**6.1. Розподіл балів, які отримують студенти
При формі контролю «залік»**

| Поточне тестування та самостійна робота | | | | | СРС | Разом за модулі та СРС | Атестація | Сума |
|---|----|------------------------------------|----|------|-----|------------------------|-----------|------|
| Змістовий модуль 1 1 – 30 балів | | Змістовий модуль 2 1 – 40 балів | | | | | | |
| T1 | T2 | T4 | T5 | T6–8 | 15 | 85 (70+15) | 15 | 100 |
| 15 | 15 | 10 | 10 | 20 | | | | |

6.2. Шкала оцінювання: національна та ECTS

| Сума балів за всі види навчальної діяльності | Оцінка ECTS | Оцінка за національною шкалою | |
|--|-------------|---|--|
| | | для заліку | для екзамену, курсового проекту (роботи), практики |
| 90 – 100 | A | зараховано | відмінно |
| 82-89 | B | | добре |
| 75-81 | C | | задовільно |
| 69-74 | D | | |
| 60-68 | E | | |
| 35-59 | FX | не зараховано з можливістю повторного складання | незадовільно з можливістю повторного складання |
| 1-34 | F | не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни | незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни |

7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Методические рекомендации по формированию озелененных пространств города. – М. : Стройиздат, 2009. – 132 с.
2. Остапенко Б.Ф., Жирнов А.Д. Методические указания по проектированию зеленых насаждений городов, поселков и сел. – Харьков, 2005. – 135 с.

**8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА**

Основна

1. Букштинів А.Д., Грошев Б.И, Крылов Г.В. Природа мира. Леса. - М.: Мысль, 1981. – 316 с.
2. Вальтер Г. Растительность земного шара. Том 1-3. - М.: Прогресс, 1968-1975. – 551, 426, 526 с.
3. Воронов А.Г. и др. Биогеография с основами экологии: учеб. – М.: Академкнига, 2008. - 408 с.
4. Гришко-Богменко В.Г. і ін. Географія рослин з основами ботаніки: навч. пос. – К.: Вища школа, 1991. - 255 с.
5. Кукурудза С.І. Біогеографія: Підручник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – 504 с.
6. Леса СССР. Том 1-5. - М.: Наука, 1966-1970
7. Синицын С.Г. Горные леса. - М.: Лесн. пром., 1979. – 200 с.
8. Тахтаджян А.Л. Флористические области Земли. - Л.: Наука, 1978. – 247 с.
9. Lasy i lesnictwo krajow Unii Europejskiej. - IBL. – Warszawa, - 2010.
10. Mayer H. Europäische Walder. – Verlag. – Stuttgart, - 2006.

Допоміжна

1. Власова Т.В. Физическая география материков. Ч. 2. - М.: Просвещение, 1986.- 415 с., 270 с.

2. Белозоров С.Т. Географія материків. - К.: Радянська школа. – 1971.- 270 с.
3. Воронов А.Г. Геоботаника. - М.: Высшая школа. – 1973.- 384 с.
4. Рослинність УРСР. Ліси УРСР. - К.: Наукова думка. – 1971.- 460 с.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.nbuv.gov.ua>
2. ФАО. 2005а. Глобальная оценка лесных ресурсов 2005 г. Прогресс на пути достижения устойчивого лесопользования. Документ ФАО по лесному хозяйству № 147. Рим. [Електронний ресурс]. – Доступний з: www.fao.org/docrep/009/a0400r/a0400r00.htm
3. ФАО. 2010b. Глобальная оценка лесных ресурсов 2010: Основной отчет. Документ ФАО по лесному хозяйству № 163. Рим. [Електронний ресурс]. – Доступний з: www.fao.org/docrep/014/i1757r/i1757r.pdf
4. Zukang, S. 2011. Statement at the National Press Club Event, Speaker Series, 28 June 2011. Washington, DC. [Електронний ресурс]. – Доступний з: www.un.org/en/development/desa/usg/statements/national-press-club-event.shtml.